

L'UNIVERS PATXOT
A LA MASIA MARIONA
DE MOSQUEROLES

JOAQUIM MALUQUER

LA MASIA MARIONA

Rafael Patxot, en les seves intenses i extenses memòries *Guaitant enrera* (Ginebra, 1952), es refereix a la darrera visió que, l'estiu de 1936, tingué de la Masia Mariona quan, amb la seva muller, iniciaren el camí de l'exili: "I allà deixàrem, afusellada (tirotejada per uns "incontrolats"), la il·lusió de la nostra filla Maria (a.c.s.), que morí abans de poder-la realitzar i que, en una punyida sentimental d'enyorança, nosaltres resolguérem construir i agençar com un monument de pietosa recordança, on ens recollíem de les tristors i la fredor de la vellesa".

L'anterior citació ens informa de la gènesi de la Masia Mariona, com a record de Maria Patxot i Rabell, que tant desitjava disposar d'un estatge a muntanya, però finà prematurament als 28 anys. Les fotografies que ens han pervingut de Maria ens la mostren fina, elegant, delicada, molt bonica, en una paraula. D'altra banda, vist amb ulls actuals, esmentar la vellesa als 54 anys, que eren els de Rafael Patxot el 1926, quan projectà l'edificació, ens resulta sorprenent. I, més encara, si tenim present que traspassà als 92 anys i que, amb la muller Lluïsa Rabell, celebraren els setanta anys de matrimoni!

LA CONSTRUCCIÓ DE LA MASIA

L'historiador Joaquim M. Puigvert i Solà ha publicat una molt completa referència –arquitectònica i de la construcció– de la Masia Mariona, en la seva exhaustiva i tan ben editada biografia *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònics*(1). Danés (1891-1955), arquitecte que es formà en l'ambient cultural noucentista i fou un gran estudiós i restaurador de masies, rebé l'encàrrec de Rafael Patxot de cercar l'emplaçament, projectar i dirigir la construcció del casal somniat. Anticipem que Danés ja col·laborava amb en Patxot en l'Estudi de la Masia Catalana, i que en la postguerra del 1936-1939 esdevindrà administrador dels seus béns a Catalunya.

La primera providència d'en Danés fou el d'inserir un anunci a *La Veu de Catalunya* interessant-se per l'adquisició d'una finca rústega "situada en el Vallès, en el repeu del Montseny, amb bosc...". L'indret triat fou als afores de Mosqueroles, en plena natura i dotat d'una esplèndida vista panoràmica, que anys a venir quedaria inclòs en el Parc Natural del Montseny. El terreny, unes

3,5 ha boscodes i amb un hort, és clos, i les portes per accedir-hi són de ferro forjat i dissenyades pel propi Danés. Allí, l'arquitecte, en profund acord amb Patxot, plasmà l'ideal d'ambdós bastint "com a casa d'estiueig, un mas de nova planta", que es "tracta d'una veritable *neomasia*", com escriu Joaquim M. Puigvert i Solà. La construcció s'inicià el 1927 i va concloure entrat el 1930. El resultat, com ara diríem: una esplèndida residència secundària inspirada en les grans masies històriques, que incorpora, i la caracteritza, una gran torre mirador. Fou una obra de gran qualitat i solidesa –Patxot no mirà prim en matèria de despeses-, com l'any 1939 es pogué verificar: l'incendi, provocat per la brigada Lister en retirada, no afectà en absolut l'estructura de l'edifici. Al visitant li sorprenen, agradablement, les façanes ocre, amb la pedra picada, el granit del Montseny que emmarca portes i finestres. Puigverd recorda que aquesta pedra, procedent de Santa Fe, fou cedida pels comtes de la Vall de Canet i transportada a Mosqueroles amb cavalleries, on la treballaven una colla de picapedrers que cada dia venien des de Girona!

La Masia Mariona consta d'una planta baixa, ara ocupada per l'exposició permanent *Univers Patxot*; un primer pis, residència de la família, i actualment seu de les oficines administratives del Parc; i les golfes tradicionals, que Danés convertí en un segon pis, amb la biblioteca i altres habitacions. No cal dir l'excel·lència de l'agencament de l'interior d'aquesta "neomasia", tant pel que fa a la comoditat com a l'estètica.

LA VIDA A LA MASIA

L'estada del matrimoni Patxot-Rabell a la Masia Mariona s'esdevenia com ell ha deixat escrit al *Guaitant enrera*: "Els dies passaven en comunió amb la natura, arreglant caminals i plantes, modificant conreus, converses amb els masovers, que són molt bona gent, i enraonades amb el Sr. Rector, home de gran criteri i sentit pràctic, amb un temperament molt decidit...", i segueix: "Generalment, al caient de la tarda ens aplegàvem en un dels bancs a fora, al peu d'un grup de xiprers i, de cara al Montnegre...", on deurien comentar els fets del dia.

Aquest viure plàcid fou molt passatger, atès que la construcció s'allargà fins a mitjans 1930, i que el del juliol de 1936 fou un estiu tràgicament interromput per la guerra dels tres anys.

D'aquells cinc o sis estius mal comptats que el matrimoni Patxot-Rabell pogué disfrutar de la seva Masia Mariona, ens n'ha pervingut un episodi singular que té la seva gràcia. Rafael Patxot era amic de l'editor i Mestre en Gay Saber Francesc Matheu, que presidia una penya de lletraferits, anomenada la "Colla del Colón" perquè es reunien al Cafè Colón, de la plaça de Catalunya. Doncs bé, Patxot els invità a visitar i a dinar a la Masia Mariona, com així es

Maria Patxot i Rabell, que donà nom a la Masia Mariona.

féu el juliol de 1932. I, com refereix al *Guaitant enrera*, a la tarda els sorpren- gué agradablement "amb una audició de sardanes en ple bosc, per la cobla Barcelona, vinguda expressament". I subratlla que una de les peces tocades fou *Per tu ploro*, de Pep Ventura, en record de la seva enyorada filla Maria. La Colla tenia per norma correspondre als seus amfitrions d'aquestes sorti- des anuals amb una llibre de bibliòfil, on cadascú dels convidats expressava l'agraïment, en vers o en prosa. L'ofert a Patxot va signat per la Colla i es titu- la "Mariona. Masia del Montseny. Edició d'ofrena. Juliol del 1932. Barcelona, Estampa de la Renaxensa". I es fa constar expressament que d'aquest llibret se n'ha fet una sola tirada de trenta-set exemplars, dels quals en tinc un exemplar, obsequi de la néta del mecenes, Núria Carreras Patxot, nascuda aquell any i que figura en braços de la seva mare Concepció en la fotografia incorporada al text, on apareixen la família Patxot i els membres de la Colla.

Dels assistents i dels variats continguts d'aquella ofrena literària no cal pas estendre-s'hi, majorment quan en aquest volum de *Monografies del Montseny* el lector hi trobarà l'acurada aportació de Carles Albesa: "Mosqueroles, 9 de juliol de 1932. La Colla del Colón visita la Masia Mariona".

D'aquella celebració, que semblaria transportar-nos a l'època de la Renaixença, només m'ha quedat un dubte: quants foren els membres de la Colla que van dinar a la Masia Mariona? Deu, que serien els que apareixen en la fotografia refrendada, o catorze com són els autors de versos i proses lloant Patxot i el Montseny, que figuren en el llibret que li dedicaren?

LA TRAGÈDIA DE LA MASIA MARIONA

Així és com Rafael Patxot encapçala el recompte dels danys i ultratges que la seva Masia votiva patí a partir del 18 de juliol de 1936 i que, moralment, s'han perllongat fins la restauració acomplerta l'any 2009.

El 16 de juny de 1936 el matrimoni Patxot-Rabell sortia de Barcelona per anar a passar l'estiu a la seva finca de Mosqueroles. Unes quatre setmanes després esclataven els fets que Patxot resumí escrivint: "...no es tractava de cap sublevació ni revolta, sinó senzillament d'una veritable recaiguda en la guerra civil, que tant d'espai ocupa en la història d'Espanya, perquè és una malaltia pròpia dels països mal constituïts, mal governats i pitjor organitzats".

La situació empitjorava dia a dia en tota la comarca, amb incendis d'esglésies, algun mort i colles armades que imposaven la seva llei, fins que el 23 de juliol començaren a sentir-se trets. "*Tot seguit*", narra Patxot, "*les bales petaren contra la nostra façana*" i una travessà una finestra i "*s'encastà a la paret del menjador*". Finalment, els tirotejadors van entrar a la Masia Mariona i fou gràcies a la paraula convincent de Rafael Patxot que s'evità un possible afusellament sumari.

Atesa la situació, el 25 de juliol l'alcalde de Sant Celoni es presentà a la masia, consternat per l'agressió soferta, amb una ordre d'incautació de la finca, en el ben entès que era una mesura protectora que Patxot agrai de tot cor.

Mentrestant el Dr. Fontseré, assabentat del perill que corria el seu amic Patxot, havia alertat el Conseller de Cultura de la Generalitat, Ventura Gassol, que organitzà una expedició de socors sota l'aparença d'una detenció! Talment com la falsa incautació, i bona mostra del desgavell imperant.

El 3 d'agost, a trenc d'alba, la masovera advertí al matrimoni Patxot que la policia els havia anat a buscar i que ella els entretindria, mentre es vestien, donant-los d'esmorzar. Els policies-protectors no podien ser més amables. Els detinguts-protegits van arribar a Barcelona superant els controls i barreres dels comitès de milícies titulades "antifeixistes", i aquella mateixa nit Ventura Gassol els deixà en la seguretat del vaixell almirall de la divisió francesa estacionada a Barcelona d'ençà de la sublevació-revolució. I l'endemà matí un torpediner els conduí, juntament amb altres refugiats, a Port-Vendres, des d'on iniciaren el camí de l'exili.

La Masia Mariona de Mosqueroles, abans d'esdevenir seu del Parc Natural del Montseny.

En absència de Rafael Patxot, l'Ajuntament de Mosqueroles es féu càrrec de la Masia Mariona incautada, per evitar que se n'apoderessin estranys. I només ocupà un reduït espai a la planta baixa. Així va ésser fins a inicis de la primavera de 1938. Però a partir d'aleshores se succeïren les ocupacions, fins a l'incendi final.

Com explica Patxot al seu *Guaitant enrera*, el primer fou un capità que deia obrar en nom de l'Estat Major. Al cap d'un parell de mesos l'abandonà enduent-se tot el que li va plaure, des de matalassos fins a un microscopi.

Després s'hi va presentar un comissari estranger, que hi va restar tres mesos, dient que preparava la casa per a un general rus que mai no va aparèixer.

Al juliol de 1938 hi féu cap un altre comissari, juntament amb una dotzena de persones, homes i dones, amb el pretext que la preparava per a un alt personatge. Poc després desaparegueren havent escorcollat tot el casal.

El següent fou el coronel G., segon cap de l'exèrcit republicà, i la seva secretària. Foren respectuosos amb la casa. I quan sis mesos després van marxar, s'hi va allotjar un Estat Major per pocs dies. Començava la retirada. Era un dimecres, i el dissabte següent hi entraren uns dos-cents membres de la brigada Lister. Molts d'ells marxaren, però en quedà una seixantena "que, a mitja nit, mataren dues vedelles i dos porcs, i després, cap a les dues de la matinada, armaren gran xivarri, començant a encendre la casa". Segueix escrivint Patxot: "Encengueren el foc mitjançant una guspira elèctrica, en els

mobles apilats a la sala del pis principal, prèviament ruixats de gasolina". "Abans havien resseguit la casa trencant vidres, llums, material sanitari... a cops de massa, matxets, garrots, sabres, etc."

I conclou: "L'endemà de l'incendi, els soldats franquistes començaren a passar...". Així morí aquella Masia Mariona, construïda per a recés de la seva vellesa i com a record de la il·lusió d'una filla morta.

Segueix un Patxot líric: "Després, per un foradet entre la paret i el sostre del menjador, s'hi ficaren les abelles i convertiren el buit en un rusc que ompliren de mel, talment simbolitzant l'Arc de Sant Martí darrera la tempesta, i la dolçor de la innocència substituint el verí de la passió."

Acabada la guerra, Patxot no va voler restaurar la Masia Mariona, ans bé deixar-la esbalandrada com a testimoni d'ignomínia. Però des del seu refugi suís encarregà a l'arquitecte Danés que fes gravar en el portal adovellat la inscripció: "Hostes vindran que de casa us treuran".

L'UNIVERS PATXOT

A la Masia Mariona cremada "els insectes i els ocells i tots els animalets del Bon Déu, mentre jo visqui, tindran espaiós acolliment en aquell recordatori profanat...", escriu Patxot al *Guaitant enrera*. I la clausura d'aquell casal, de valor simbòlic en gran manera, es perllongaria fins les acaballes de l'any 2009. Però el seu destí final ja començaria a gestar-se mig segle abans, quan un dels seus quatre néts, Rafel Carreras Patxot, tot conversant amb el seu avi, es mostrava partidari de conservar-la.

L'HEREU DE LA MASIA MARIONA

En el seu exili ginebrí, al mecenes encara li va tocar patir la darrera desgràcia de la seva vida: la pèrdua de l'única filla supervivent, la Concepció, que del seu matrimoni amb Manuel Carreras i Martí, li havia donat quatre néts. I aquests, a la mort de l'avi, el 1964, esdevingueren els hereus dels béns familiars.

El segon fill dels Carreras-Patxot, el ja esmentat Rafel, va heretar "Can Patxot", com anomenen a Mosqueroles la clausurada Masia Mariona per la qual havia demostrat interès i afecció. La veritat és que Rafel no va pas modificar la situació del casal, que seguí tancat, però idees ben diverses bullien en el seu cervell, que una vida plena, intensa i de la màxima qualitat humana i intel·lectual, el mantenia en constant activitat.

Atès el paper decisiu de Rafel en l'esplèndid destí final de la creació montsenyena del seu avi, crec convenient oferir-ne al lector una molt breu semblança.

Rafel –la contracció de Rafael esdevingut el seu nom– Carreras Patxot va néixer a Barcelona l'any 1933, on només hi ha tornat ocasionalment, ja que des del 1936 ha viscut a Suïssa. Ara bé, té un català tan fluid i correcte que semblaria la seva llengua quotidiana.

Rafel, des de l'adolescència, mostrà una notable disposició al més ampli ventall de coneixements i realitzacions: Estudis a la Facultat de Física de l'Escola Politècnica Federal de Zurich, on destaca en física experimental; però, a més, en aquest període completa la formació amb estudis de filosofia de la ciència i llengües diverses. Després prepara una llicenciatura en Biologia, i col·labora durant deu anys amb el famós psicòleg ginebrí Jean Piaget.

L'any 1965, Rafel va ingressar al CERN (Consell Europeu de Recerca Nuclear), el primer centre mundial d'investigació de les partícules subnuclears, situat a la frontera franco-suïssa, que actualment (2010) inicia un programa amb l'accelerador de partícules per tractar de simular l'origen del cosmos. Com a divulgador de la ciència ha participat en nombrosíssims programes de televisió; així mateix, i durant anys, protagonitzà sessions de ràdio setmanals, en directe, en el curs de les quals els oients li plantejaven qüestions científiques.

Retornem, però, a la Masia Mariona. En els anys noranta del segle XX, els responsables de l'Àrea d'Espais Naturals de la Diputació de Barcelona cercaven una nova ubicació de la seu administrativa del Parc, que fins llavors ocupava el xalet de Fontmartina, del Patronat del Montseny. El gran casal Can Patxot els hi semblava del tot adient al seu propòsit. Així doncs, van iniciar tractes amb el seu propietari, Rafel Carreras Patxot.

Diu molt en favor de Rafel Carreras el seu capteniment en les negociacions amb els responsables de la Diputació de Barcelona. Tot i la seva plena integració en la societat suïssa i l'absorbent carrera científica que havia desenvolupat, sens dubte conservava un caliu prou intens dels seus orígens, ja que la seva decisió fou exemplar: menyspreant qualsevol solució econòmica, optà per una donació condicionada al compliment d'una sèrie de requisits que només tenien a veure amb el destí de la finca: seu del Parc -finalitat noble per a un casal tan carregat d'història-, però, sobretot, com a equipament cultural que conservaria, tot enaltint-la, l'obra i la memòria del seu avi. Rafel Carreras havia demostrat que, científicament, estava sobradament a l'altura de l'avi, però ara, i en el marc de les seves possibilitats, apareixia com a digne nét del mecenes Rafael Patxot i Jubert.

La condició primera i principal de la donació efectuada per Rafel Carreras ha estat l'exposició permanent *Univers Patxot*, que es detallarà a continuació; i, en segon lloc, la creació d'un Consell Assessor, per col·laborar en la gestió de l'equipament cultural dedicat al seu avi, que ja ha estat constituït. També es pactà la intervenció del donant en la definició i l'execució dels projectes per part de la Diputació de Barcelona.

LA REHABILITACIÓ DE LA MASIA MARIONA

El 27 d'octubre de 2005, la Junta de Govern de la Diputació de Barcelona acceptà la donació condicionada de la Masia Mariona que li efectuà Rafel Carreras Patxot. D'acord amb els compromisos adquirits, l'any 2006 la Diputació aprovà un avantprojecte de rehabilitació i un programa d'usos que comprenia la seu administrativa del Parc i la proposta d'equipament cultural. I en el curs dels anys següents es dugueren a terme els diferents projectes aprovats, que van enllestir-se a les darreries del 2009. El cost de l'obra s'ha xifrat en 2,2 milions d'euros.

La rehabilitació de l'antiga Masia Mariona ha estat tot un exemple d'un treball molt ben fet i, per afegidura, realitzat amb veritable dedicació i entusiasme. I així també m'ho ha comentat, en converses particulars, l'amic Rafel Carreras.

Els principals protagonistes d'aquesta recuperació han estat:

-L'Àrea d'Espais Naturals de la Diputació de Barcelona.

-L'arquitecte Tomàs Morató ha refet les parts afectades per l'incendi -l'estructura, prou ferma, no patí-, adaptant l'edifici a les noves funcions a les quals se'l destina, amb un total respecte per l'obra de Josep Danès.

-L'enginyer agrícola Eliseu Guillamon ha elaborat el projecte i ha dirigit la rehabilitació del jardí i el clos de la Masia Mariona, incloent la restauració de les magnífiques portes de forjat. Mogut, també, pel respecte a l'obra que havia de rehabilitar, l'enginyer Guillamon ha cercat la documentació original de construcció del jardí i del tancament de la finca als arxius de l'arquitecte Danès, que va dissenyar una zona enjardinada més clàssica i altra zona boscosa, farcides d'elements d'un interès excepcional.

Els continguts i el disseny de l'exposició permanent *Univers Patxot* han estat elaborats per Ramon Caus i el seu equip de col·laboradors. He estat testimoni molt directe de com han arribat a compenetrar-se amb l'objectiu de plasmar la vida i les obres de Rafael Patxot, la dedicació esmerçada i l'afany de no deixar-se perdre cap detall significatiu. Els visitants de l'exposició, així com els fidels a la memòria del mecenes, els ho agrairan.

"Masia Mariona". Mosqueroles, Montseny.

Jo m'esperancava i desitjava morir enmig de bosc, en aquell
baral voliu d'una tragèdia primigent, però de morir -
el matar en, 1939 - molt abans que jo. R. Patxot

La Masia Mariona incendiada el 28 de gener de 1939.
Gravat del "Guaitant enrera", amb llegenda autògrafa de Rafael Patxot.

LA INAUGURACIÓ

El 28 d'octubre de 2009 s'inaugurà solemnement la Masia Mariona de Mosqueroles, reconvertida en la nova seu del Parc Natural del Montseny, així com de l'exposició permanent *Univers Patxot*.

L'acte es celebrà a l'aire lliure amb l'assistència de no menys d'un centenar de persones. L'encapçalava el president de la Diputació de Barcelona, Antoni Fogué Moya; el vicepresident de la Diputació de Girona, Roger Zamorano; l'alcalde de Fogars de Monclús (municipi al qual pertany Mosqueroles), Jaume Cullell, malauradament traspasat poc després; representants de la Generalitat, d'entitats i persones vinculades al Parc i a l'exposició permanent. I el donant, Rafel Carreras Patxot, la seva muller i els seus quatre fills –tres noies i un noi-, que havien vingut de Ginebra.

El president de la Diputació de Barcelona, Antoni Fogué, presentà Rafel Carreras Patxot, i li agraf la donació del casal. Acte seguit, Rafel Carreras va expressar, en un català impecable, la seva satisfacció pel bon resultat del seu gest. Van seguir-lo l'alcalde de Fogars de Montclús i el vicepresident de la Diputació de Girona, cloent l'acte el president de la Diputació de Barcelona.

A continuació es procedí a la visita de l'exposició permanent, titulada *Univers Patxot*, que ocupa tota la planta baixa, seguint el recorregut per la resta de l'edifici destinat a les oficines administratives del Parc.

Conclou la volta pel casal, va constituir-se el Consell Assessor previst a la donació. Aquest Consell, amb la presidència honorària de Rafel Carreras Patxot i l'efectiva del President de la Diputació de Barcelona, l'integren entitats vinculades a les realitzacions de Rafael Patxot, tals com el Servei Meteorològic de Catalunya, el Centre Excursionista, el Monestir de Montserrat, l'Institut d'Estudis Catalans, l'Agrupació Astronòmica de Sabadell, l'Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols. També hi figuren: la Diputació de Girona, l'Ajuntament de Fogars de Monclús, les universitats de Barcelona i Girona, així com els museus Etnològic del Montseny i de Ciències Naturals de Granollers. Finalment, a títol personal, Jordi Bueno i Parals, assessor i representant de la família, i qui subscriu, com a biògraf de Rafael Patxot i Jubert.

Retornem a la visita a l'exposició permanent *Univers Patxot*. Hi accedim per la gran porta adovellada que flanquegen dos xiprers, trist recordatori de Montserrat i Maria, les filles del mecenes traspasades en plena joventut. Presideix l'ampli vestíbul un bust de Rafael Patxot, i allí s'inicia l'itinerari de les sis sales que ens mostren la seva vida i les variades realitzacions.

LA SALA D'ACTES

Com a sala de projeccions permet que fins a trenta persones puguin seguir l'audiovisual biogràfic de Rafael Patxot, que comença amb la falsa detenció del matrimoni a la Masia Mariona i la seva conducció "escoltats" fins al port de Barcelona. S'inicia la matinada del 3 d'agost de 1936, i el guió ens resumeix les anotacions de Patxot: "Arriba un Ford vell descapotat. Porta una asta amb una gran bandera republicana, al radiador. Sobre el parabrises hi ha escrit, a ditades i amb pasta rosada "Governació". El capó i la carrosseria estan decorats amb tot de lletres majúscules, on hi predominen les sigles C.N.T. i F.A.I."

Patxot (veu en off): "Vaig davallar a la placeta del portal on hi havia sis homes en conversa tirada, entre ells el masover, a qui jo havia avisat en secret, la nit abans, que ens vindrien a agafar d'un moment a l'altre (...)"

A l'audiovisual: "El vell Ford apareix a la carretera (...) es veuen dues figures, dempeus, a banda i banda del cotxe". Aquesta imatge, Patxot la detalla en el *Guaitant enrera*: "L'auto era de quatre places i nosaltres érem set, malgrat la qual cosa el problema d'encabir-nos-hi tots es resolgué sense gaires embuts, tal és la virtut de la voluntat esperonada per la necessitat. A davant pujà el xofer, duent un policia a cada costat; a darrera anàvem nosaltres dos (...) i els soldats s'assegueren part de fora, a cada angle de la capota plegada, estrebant els peus en els pneumàtics de recanvi, i amb els mausers enfilats sobre les nostres espatlles: una posició d'equilibri no poc forçada, difícil i ben meritòria per una tirada de 60 km." I fou així com arribaren a Barcelona travessant nombrosos controls i barreres.

Després de l'embarcament a Barcelona, en un vaixell de l'armada francesa, l'audiovisual inicia la narració de la vida de Rafael Patxot, fins que reprèn l'èxode amb un torpediner francès, per concloure amb la premonició del seu propi fi.

LA MASIA CATALANA

La segona sala del recorregut correspon a una àmplia galeria ben assolada, amb els vidres ornats amb transparències que representen belles masies, inclosa la Mariona enmig de la boscúria. És aquí on s'explica un dels projectes estel·lars de Patxot, malauradament no conclòs per l'esclat del 1936: l'Estudi de la Masia Catalana.

L'any 1923, el Centre Excursionista de Catalunya va rebre dues ofertes de Rafael Patxot que acceptà sense dubtes: instituir la Medalla d'Or del C.E.C.; i apadrinar un treball, subvencionat per la Fundació Concepció Rabell i Cíbils: l'Estudi de la Masia Catalana, enfocat des d'una perspectiva global.

Joaquim M. Puigvert i Solà, en l'exhaustiva biografia de l'arquitecte Josep Danés i Torras –tan estretament vinculat a Patxot-, opina que l'estudi sobre la masia responia a la "ideologia pairalista" del mecenes. Però és evident que, al marge d'aquesta possible influència, la realitat sociològica de la masia és una peça clau per a entendre la Catalunya preindustrial.

El C.E.C. va acollir l'oficina de l'Estudi de la Masia, dirigida per J.M. Batista i Roca, i dotada d'un Consell Assessor d'alt nivell, amb Francesc Maspons i Anglasell, en primer lloc; Eduard Fontseré, amic meteoròleg de Patxot; Jeroni Martorell, de la Mancomunitat; el folklorista Rossend Serra i Pagès; i l'erudit i esforçat editor J.M. de Casacuberta. En el projecte van tenir un pes de primer ordre els arquitectes, entre els que destacaven Josep Danés, estudiós de la vivenda rural catalana, i Lluís Bonet Garí.

Com explica Puigvert i Solà, el projecte d'Estudi de la Masia Catalana preveia fins a vuit monografies, que comprenien els molt diversos aspectes que ofereix la complexa realitat de la Masia. Això és, des de la seva història i arquitectura a la literatura que ha generat, passant per l'economia i el folklore. Va procedir-se a recollir tota mena de materials i de dades, tant els procedents de diverses entitats com els aportats pels socis del C.E.C., les respostes als qüestionaris tramesos, i les fotografies. L'any 1928, l'arxiu de la Masia ja comptava amb gran nombre de clixés i l'obra en curs estava força divulgada mitjançant concursos i exposicions com la celebrada a l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre.

Com s'esdevingué en tantes iniciatives de Patxot, la guerra de 1936-39 va interrompre els treballs de l'Estudi de la Masia Catalana. La nombrosa documentació aplegada, ara insubstituïble perquè reflecteix un món en bona part desaparegut, quedà fora de l'abast dels estudiosos, com ho lamentava Josep Iglésies l'any 1963. Gràcies, però, a l'actuació de Núria Carreras Patxot, la néta gran del mecenes, fou dipositada posteriorment al Centre Excursionista de Catalunya, on en té cura Anna Borbonet, que facilita l'accés als interessats.

LLIBRES I NATURA

Així es titula la tercera sala del nostre recorregut, que aplega dos aspectes ben diferents de les activitats de Rafael Patxot.

Llibres

Originals en vitrines, o bé els lloms reproduïts com si reposessin en una llibreria. Es comunica així al visitant l'univers de lletra impresa que generà el mecenes, ja fos directament o per delegació.

Parlament de Rafel Carreras Patxot a la inauguració de la Masia Mariona, actual seu del Parc Natural del Montseny. A la dreta, Antoni Fogué Moya, president de la Diputació de Barcelona.

De producció pròpia, tenim en el lloc d'honor el tan citat *Guaitant enrera* (Ginebra, 1952), descrit breument en "Reconeixement i homenatge a Rafael Patxot i Jubert", que precedeix el present text. Aquest volum, de gairebé mil pàgines, ens brinda una riquíssima informació sobre les seves realitzacions, així com del món cultural i polític de la Catalunya del primer terç del segle XX, però també ens palesa una faceta més del seu autor: la bibliofília, l'amor al llibre, per la qualitat de l'edició.

Així mateix, hi figuren publicacions meteorològiques del científic que també fou Patxot, com *Meteorologia Catalana* (1908); *La pluviometria catalana* (1912); *Segon estudi de la pluja a Sant Feliu de Guíxols* (1923); *Contribució a l'estudi dels corrents atmosfèrics mitgers* (1923). En meteorologia, com veurem en penetrar en la sala dedicada als "Núvols", també va fer editar els *Atles dels núvols* en alemany, anglès, francès i en català!

Incorporat a la penya modernista de L'Avenç, Rafael Patxot publicà, a la Biblioteca Popular d'aquesta editorial, quatre traduccions: *Uranie*, de Camille Flammarion (1903), prou reveladora de la seva afecció a l'astronomia; el famós *Voyage autour de ma chambre* (1904), de Xavier de Maistre; amb finalitat moral *The pleasure of life* (1906), de Lord Avebury; i una tria de textos de *Prosadors nordamericans* (1909), com es titula el llibre.

Ocupa un lloc preeminent en aquesta exposició de Llibres: *Der Wandel der Ideen. Staat und Volk als Äusserung des weltgewissens* (El canvi en les idees d'estat i poble com a manifestació de la consciència mundial), del Dr. Rudolf Laun, magníficament editat en alemany a Barcelona, l'any 1933.

Afegim, sense detallar, la publicació dels molt diversos treballs premiats per la Institució Patxot, com l'esmentat del Dr. Laun; els de tema polític i social dels Concursos Patxot i Ferrer, l'avi del mecenes; dels Estudis Universitaris Catalans; i de l'Institut d'Estudis Catalans a despesa de la Institució Patxot per suplir la retirada de subvencions provocada per la dictadura de Primo de Rivera.

Natura

La segona faceta d'aquesta sala, en realitat s'hauria hagut de titular "Excursionisme". Així ho certifiquen els plafons i les fotografies d'època que la guarneixen, mostrant als visitants les èpiques travesses dels muntanyencs d'antany.

L'excursionisme, en els seus inicis tingué un caire molt cultural i científic, ben diferent de l'especialitzat i més tecnificat que ha anat adquirint amb el pas dels anys. No cal dir que Patxot pertanyia al primer grup i, per a ell, l'excursionisme era fruit de la natura, conèixer el país i col·laborar en la tasca que desplegava el Centre Excursionista de Catalunya.

Com ja s'ha esmentat, en aquell 1923 tan fecund, a més de l'Estudi de la Masia Catalana, Patxot va voler plasmar l'alta consideració que li mereixia el C.E.C. amb la Medalla d'Or. Un guardó anual atorgat pel Centre a les seves expenses "a qui més s'hagi distingit en el seu camp d'acció", que comprenia, des de l'alpinisme a l'erudició.

A més, Patxot aprofitava l'acte d'atorgament de la distinció per fer el corresponsent "Sermó de la Medalla", com així anomenava l'elogi del guanyador. No cal dir que en aquest parlament hi reflectia els seus idearis i vivències. Les medalles s'atorgaren a tretze ciutadans ben diversos, que van des de Cèsar August Torras (1923), a Eduard Toda i Güell (1935), incloent-hi una dama molt coneguda aleshores, com era Francesca Bonnemaïson (1930). No cal dir que tot s'estroncà el 1936.

Que Patxot fou un practicant de l'excursionisme ho demostra en el "Sermó" dedicat al folklorista Rossend Serra i Pagès, quan diu: "Perquè jo també som estat excursionista com vosaltres. També he resseguit les nostres muntanyes; m'he rabejat en els cimals; conec la traïdoria de la boira; la feresa del torb; m'ha colpit el rem de pedregada; he tastat la corda i el piolet; he respirat aquell baf terrós i reumàtic de les "crevasses", i he oït la rossolada fent retrunyir les solituds emmantellades, somovent la fingida

apatia dels glacijs". I recordant que també era astrònom afegeix: "El meu excursionisme és anat un bon xic més enllà, car deixant la Terra, s'ha passat telescòpicament pels paisatges lunars de grandioses planures a tall de mars eixutes...".

NÚVOLS

El sostre de la sala quarta representa una bella imatge d'un cel blau solcat per una blanca nuvolada en moviment, que creua l'espai, i, de tant en tant, provoca una tempesta. És un reconeixement del Patxot científic al qui, paradoxalment, la nefologia, l'estudi dels núvols, va provocar-li insospitables complicacions polítiques.

Com meteoròleg que fou, Patxot dedicà una particular atenció a l'estudi dels núvols, com ho avala el fet d'haver estat membre de la Commission pour l'Étude des Nuages, del Comité Internacional Meteorològic. Com explica al seu *Guaitant enrera*: "En 1896 vaig començar l'observació dels núvols en el meu Observatori particular de Sant Feliu de Guíxols"; ja a Barcelona "el 1923 les nostres autoritats me permeteren continuar-los en un local del Servei Meteorològic de Catalunya, amb tota la despesa a càrrec meu; a canvi d'això, la nova instal·lació, els instruments i els resultats, constituïrien un dipòsit científic formal, del qual jo podria disposar lliurement".

L'any 1929 l'esmentada Commission pour l'Étude des Nuages tenia aturada la publicació de l'*Atlas Général des Nuages* per falta de numerari. El nostre mecenes oferí subvencionar l'edició trilingüe prevista –alemany, anglès i francès– si s'acceptava afegir-hi una quarta en català, l'*Atlas dels núvols i dels estats del cel* (1930). I així es féu. Afegim que, de les 174 fotografies de l'*Atlas*, 26 les havia facilitat el mateix Patxot. Sergi Paricio i Ferrero, coordinador general del Servei Meteorològic de Catalunya, remarca l'extraordinari interès científic, així com la gran bellesa plàstica de l'*Atlas*, que també és "un referent, un repte, un exemple de qualitat i de projecció internacional..." (XI Jornades de Meteorologia Eduard Fontseré. Barcelona, 2005). Però el text català i l'absència de l'espanyol provocà les ires dels responsables de la meteorologia oficial de l'estat. "Separatisme dels núvols", va qualificar irònicament l'incident el nostre mecenes, sense sospitar que pocs anys després li haurien de fer pagar molt car.

L'any 1939, els materials dipositats en el Servei Meteorològic de Catalunya per Rafael Patxot, li foren "usurpats" –com ell escriu– per ordre del Servicio Meteorològic estatal. La llista de l'expropiació és molt extensa: comprèn milers de clixés originals, milers de fitxes d'arxiu, les observacions de la Secció Nefològica de la Fundació Rabell i Cibils del 1923 al 1936, altres documents, a més dels instruments tècnics que no cal reproduir.

L'any 1942, el llavors director del Servei Meteorològic espanyol tingué la malpensada de visitar Patxot a Fribourg per proposar-li de col·laborar, amb totes les facilitats, en el Servei que dirigia: "... ni tan sols un d'aquests cabells blancs està en venda", fou la resposta que rebé, seguida d'un lapidari: "*Non serviam*".

La darrera actuació pública com a meteoròleg de Rafael Patxot fou la publicació d'una carta de denuncia de la usurpació soferta, adreçada als membres de l'*Organisation Météorologique Internationale* així com als meteoròlegs en general (Fribourg, 1948).

OBSERVATORI CATALÀ

La cinquena sala l'envolta la resplendor d'una imatge que no pot ésser més adient: una reproducció, que cobreix l'estança, de l'ex-libris, original d'Alexandre de Riquer, encàrrec del Patxot científic, que representa Urània, musa de l'astronomia, llegint el Llibre del Cel voltada d'un fons estelat. Duu la inscripció: "*Per molt que sapies es molt mes lo que ignores*", que revela la seva datació decimonònica. Un plafó amb el telescopi equatorial de l'observatori de Sant Feliu de Guíxols completa la caracterització de l'estatge.

La primera manifestació externa de la personalitat del jove Rafael Patxot fou la científica, atent a la natura i alhora dotat per a les matemàtiques. I com s'inclinà cap a l'astronomia? Conèixer l'origen d'aquesta vocació ho dec a la seva néta gran, Núria Carreras Patxot: "El seu avi als setze anys era a Reims, en plena regió del xampany, representant la fàbrica de taps familiar. I en el curs de la visita a un dels productors de la regió, la senyora de la casa li féu present de *L'astronomie populaire*, de Camille Flammarion, que fou el detonant.

Quan el 1896, a vint-i-quatre anys, es va veure obligat a deixar els estudis i fer-se càrrec de l'empresa suro-tapera, com a compensació –i perquè ho permetia la fortuna familiar– dugué a terme una aspiració de la primera joventut: la instal·lació d'un observatori astronòmic a Sant Feliu de Guíxols.

L'Observatori era quasi exclusivament astronòmic, com escriu Patxot al *Guaitant enrera*, tot i que en el futur es decantaria cap a la meteorologia. En síntesi, l'integraven: un telescopi –un refractor– dels anomenats equatorials, de 0,22 m. d'obertura; una pèndola sideral i un teodolit azimutal. Protegia els instruments una cúpula d'acer de 5,30 metres de diàmetre interior. Afegim que tota la instal·lació provenia de França, essent adequada per a l'observació directa, així com per l'astro-fotografia, física solar, espectroscòpia, etc.

Del domini de la meteorologia, que és on després excel·lí Patxot, ens ha llegat diverses publicacions pioneres, ja esmentades en l'apartat "Núvols", i, sobretot, en el de "Llibres i Natura".

CANÇONER POPULAR

La sisena i darrera sala del recorregut ens informa d'una de les grans realitzacions de Rafael Patxot, que és l'única que avui dia podem considerar vivent gràcies a Josep Massot i Muntaner.

Un gran Mapa de Missions adorna, informa i alhora presideix el recinte. Anticipem que en l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya, es coneixia per "missió" l'equip format per un musicòleg i un escriptor que, proveïts sovint de fonògrafs, recorrien les comarques de parla catalana per recollir les cançons i també les danses que s'hi havien conservat; en total les missions foren seixantacinc, de 1922 a 1936. En aquest gran plafó s'observa que l'àmbit de la recerca i salvaguarda d'aquest patrimoni cultural eren, expressat en l'actual terminologia, els Països Catalans: la Catalunya estricta apareix coberta pels missioners, les Illes força "explorades", però, malauradament, el País Valencià només encetat.

Pere Artís, en la *Revista Musical Catalana* (núm. 15, 1986), exposa que l'ambiciós projecte de l'Obra del Cançoner es generà en la confluència de la valoració del folklore tradicional propi de la Renaixença, l'impuls de l'excursionisme que volia aprofundir el coneixement del país en totes les seves facetes, i la vitalitat del moviment coral.

A la necessitat d'evitar la pèrdua de les nostres cançons i danses tradicionals i populars, Patxot va respondre-hi amb el finançament dels treballs de recuperació i posterior publicació, així com dotant el projecte d'una organització eficient, en la que ell mateix hi participava, i d'un escollit Consell Consultiu.

Francesc Pujol, director de l'oficina del Cançoner, va escriure a la *Revista Musical Catalana* d'abril de 1936: "L'Obra del Cançoner nasqué l'any 1922, la diada dels Reis d'Orient; aquell dia s'aplegaren en sessió solemne a l'estatge social de l'Orfeó Català representants de les entitats especialitzades en estudis folklòrics, per donar forma al projecte concebut per l'eminent patrici Rafael Patxot i Jubert...". Subratllem que el mecenes havia endegat el "Cançoner" en el marc de l'Orfeó Català i sota la titularitat de la "Fundació Concepció Rabell i Cibilis".

No cal dir que, a part de les missions, s'aplegaren totes les cançons publicades, així com les inèdites aportades per entitats i particulars, gràcies a una crida prou difosa, o mitjançant concursos convocats per l'Orfeó.

El nombrós material aplegat per l'oficina de l'Obra, on actuava de secretari Mn. Joan Puntí i Collell –que Josep Massot qualifica d'eficacíssim–, fou conservat en cèdules –una per cada peça– amb totes les indicacions pertinents. En el cas de les missions, a més de lletra i música, la data, la localitat, el cantaire, instruments, etc.

Finalment, abans de 1936, es publicaren tres volums de “Materials”, com una anticipació del “Cançoner popular català” que encara no s’ha editat.

El conflicte de 1936-39 escapçà l’Obra del Cançoner Popular de Catalunya, com succeí a totes les realitzacions en curs de Rafael Patxot. I el final de la guerra no representà el final dels problemes del Cançoner, com observa el profund coneixedor d’aquest període, Josep Massot i Muntaner (*Escriptors i erudits contemporanis*. Sisena sèrie, 2006). L’Orfeo fou clausurat fins el 1945 i, acte seguit, esclatà un conflicte entre la Junta d’aquesta entitat, que volia prosseguir l’Obra, i el nostre mecenes que s’hi oposava mentre hi hagués la dictadura que negava els drets més elementals. Encara que faci de mal entendre, la qüestió acabà en un plet que Patxot guanyà el 1954! L’arxiu del “Cançoner” es fraccionà, part a Ginebra i la resta a Barcelona, inaccessible als estudiosos.

Però, com m’ha referit el mateix Rafel Carreras, el seu avi no va deixar cap instrucció relativa al “Cançoner”. Després del traspàs de l’avi, Rafel, només aconsellat per la seva germana Núria, en fou l’únic responsable de la custòdia –estrictíssima– i del destí d’aquesta magna obra. Els primers contactes amb Montserrat s’establiren el 1986, el 1991 arribà al Monestir una primera tramesa de materials diversos, i el 1994, la segona. Fou llavors quan la fortuna o, tractant-se de Montserrat, la Divina Providència, volgué que l’abat Sebastià M. Bardoleu nomenés Josep Massot i Muntaner –coneixedor de la cançó popular catalana i de l’Obra del Cançoner– conservador de l’enorme arxiu del qual s’havia fet càrrec el Monestir. El total de cèdules que avui es conserven a Montserrat és de 24.938 (*Escriptors i erudits contemporanis*. Quarta sèrie, 2004).

La tasca desplegada per Massot d’ençà 1994 només pot qualificar-se d’ingent, pacient i tenaç. I en són testimoni la xifra de setze volums de “Materials” del Cançoner, que, afegits als tres ja publicats abans de la guerra civil, en fan dinou, que veiem exposats en la sala que comentem de l’*Univers Patxot*.

Acabem amb una constatació. La néta del mecenes, Núria Carreras Patxot, per subratllar la condícia de Massot, em va dir que la presentació dels nous volums d’aquests “Materials”, de Publicacions de l’Abadia de Montserrat, és idèntica a l’edició d’abans de la guerra. I és ben cert.

EL RELLOTGE DE SOL DE LA FAÇANA NORD

La volta per l’*Univers Patxot* es clou donant un cop d’ull a una autèntica singularitat, que figurava entre les condicions de la donació, volgudes per Rafel Carreras Patxot. Es tracta d’un rellotge de sol col·locat a la façana nord del casal, amb ple coneixement de que, pel seu emplaçament, no podrà marcar les hores.

L’explicació del misteri va apuntar-la Rafel Carreras en el seu parlament inaugural, quan digué: “Voldria acabar referint-me al rellotge solar de la façana

na nord. Potser sigui l'únic rellotge de sol del món que mai no l'il·luminarà el sol. La seva significació simbòlica és la Presència. Presència del sol fins i tot quan no fa ombra, ja que el sol existeix durant la nit. Presència de tots aquells que han construït, habitat i rehabilitat aquesta mansió. I de tots aquells que, d'aprop o de lluny, hi han deixat una petja, material o immaterial".

NOTES

1. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008